МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет соціально-психологічної освіти та фізичної культури
Кафедра соціальної педагогіки, соціальної роботи та консультування

Допущено до захисту
« » травня 2026 р.
В.о. зав. кафедри
_____ Галина БОНДАРЕНКО

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В ГРОМАДІ

Виконала студентка 3 курсу, 1 групи
освітньої програми «Соціальна робота (Соціально-психологічне консультування)»
спеціальності 231 Соціальна робота
Тумко Надія

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор,
Кравченко Оксана

2026

АНОТАЦІЯ

Тумко Надія. Підготовка майбутніх соціальних працівників до надання соціальних послуг в громаді. Кваліфікаційна робота першого (бакалаврського) рівня вищої освіти на правах рукопису. Спеціальність 231 Соціальна робота. Умань, 2026.

У роботі досліджено особливості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до надання соціальних послуг у громаді засобами інклюзивних волонтерських практик. Проаналізовано міжнародні стандарти соціальної роботи, законодавче забезпечення соціальних послуг у громаді та роль інституту соціального менеджера у системі соціального обслуговування. Визначено сутність і структуру професійних компетентностей соціального працівника, необхідних для ефективної діяльності в умовах територіальної громади. Особливу увагу приділено ролі інклюзивних волонтерських практик у формуванні професійної готовності майбутніх соціальних працівників.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників відповідно до сучасних потреб територіальних громад, підвищення якості надання соціальних послуг та розвитку інклюзивних практик у сфері соціальної роботи.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності програми підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інклюзивних волонтерських практик.

Методи дослідження: аналіз, систематизація, порівняння та узагальнення наукових джерел; анкетування майбутніх соціальних працівників і представників територіальних громад щодо рівня професійної готовності та якості підготовки фахівців.

Одержані результати засвідчили ефективність використання інклюзивних волонтерських практик у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Встановлено позитивний вплив

програми на формування професійних компетентностей, розвиток практичних навичок, готовності до надання соціальних послуг у громаді та здатності до професійної взаємодії з різними категоріями населення. Обґрунтовано необхідність удосконалення системи підготовки соціальних працівників шляхом поєднання теоретичного навчання з практичною діяльністю в умовах територіальних громад.

Ключові слова: соціальна робота, соціальні послуги, територіальна громада, майбутні соціальні працівники, професійна підготовка, інклюзивні волонтерські практики, професійні компетентності, соціальний менеджмент.

ABSTRACT

Tumko Nadiia. Training of Future Social Workers for Providing Social Services in the Community. Qualification work for obtaining the first (Bachelor's) level of higher education submitted as a manuscript. Specialty 231 Social Work. Uman, 2026.

The paper examines the peculiarities of professional training of future social workers for providing social services in the community through inclusive volunteer practices. International standards of social work, legislative support for social services in the community, and the role of the social manager institution in the system of social services are analyzed. The essence and structure of professional competencies required for effective activity of a social worker in territorial communities are determined. Special attention is paid to the role of inclusive volunteer practices in the formation of professional readiness of future social workers.

The relevance of the study is determined by the need to improve the system of professional training of future social workers in accordance with the modern needs of territorial communities, enhance the quality of social services, and develop inclusive practices in the field of social work.

The purpose of the study is the theoretical substantiation and experimental verification of the effectiveness of the training program for future social workers through inclusive volunteer practices.

Research methods: analysis, systematization, comparison, and generalization of scientific sources; questionnaires for future social workers and representatives of territorial communities regarding the level of professional readiness and the quality of specialist training.

The obtained results confirmed the effectiveness of using inclusive volunteer practices in the process of professional training of future social workers. A positive impact of the program on the formation of professional competencies, development of practical skills, readiness to provide social services in the community, and the ability to professionally interact with different categories of the population was identified. The necessity of improving the system of social worker training by combining theoretical learning with practical activities in territorial communities was substantiated.

Keywords: social work, social services, territorial community, future social workers, professional training, inclusive volunteer practices, professional competencies, social management.

Зміст

ВСТУП……5

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ……..9

1.1. Міжнародні стандарти соціальної роботи……9

1.2. Законодавчі засади соціального обслуговування в громаді……..11

1.3. Інститут соціального менеджера у системі надання соціальних послуг в громаді……18

1.4. Професійні компетентності соціального працівника……..25

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНО ПЕРЕВІРИТИ ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОГРАМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАСОБАМИ ІНКЛЮЗИВНИХ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ПРАКТИК……..31

2.1. Система професійної підготовки соціальних працівників в Україні ……..31

2.2. Роль інклюзивних практик у підготовці майбутніх соціальних працівників ……39

2.3. Аналіз готовності майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної практики (за результатами опитування)……46

2.4. Вивчення думки представників територіальних громад щодо професійної підготовки майбутніх соціальних працівників ……51

ВИСНОВКИ……56

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ……59

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах розвитку українського суспільства, що супроводжується соціально-економічними трансформаціями, реформуванням системи соціального захисту та впровадженням децентралізації, особливого значення набуває проблема підготовки кваліфікованих фахівців соціальної сфери. Передача значної частини повноважень на рівень територіальних громад зумовлює необхідність формування ефективної системи надання соціальних послуг безпосередньо за місцем проживання населення.

Ключову роль у забезпеченні якості соціальних послуг відіграють соціальні працівники, від рівня професійної підготовки яких залежить ефективність вирішення соціальних проблем, підтримка вразливих категорій населення та розвиток соціальної інфраструктури громади. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в умовах громади.

Нормативно-правовою основою функціонування системи соціальних послуг є Закон України «Про соціальні послуги», який визначає сучасні підходи до організації соціальної роботи, зокрема орієнтацію на потреби отримувачів послуг, розвиток інклюзивних практик та підвищення якості соціального обслуговування. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність оновлення змісту професійної підготовки соціальних працівників відповідно до нових вимог.

Особливої ваги набуває формування професійних компетентностей, які забезпечують здатність майбутніх фахівців працювати в умовах соціального різноманіття, здійснювати оцінювання потреб населення, організовувати соціальні послуги та взаємодіяти з різними суб'єктами соціальної сфери. Важливим є також впровадження інклюзивних практик у

процес підготовки, що сприяє формуванню толерантності, емпатії та готовності до роботи з вразливими групами населення.

Актуальність дослідження підтверджується також результатами проведених емпіричних досліджень, які свідчать про наявність певних проблем у підготовці майбутніх соціальних працівників, зокрема недостатній рівень практичної підготовки, обмежений досвід роботи в громаді та недостатній розвиток комунікативних компетентностей. Це зумовлює необхідність удосконалення освітнього процесу та пошуку ефективних шляхів підготовки фахівців.

Крім того, сучасні виклики, пов’язані з військовими подіями, внутрішнім переміщенням населення, зростанням кількості осіб, які потребують соціальної підтримки, значно підвищують роль соціальної роботи в суспільстві та вимагають підготовки фахівців нового рівня.

Отже, актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю підвищення якості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, адаптації її до умов діяльності в територіальних громадах, розвитку інклюзивних практик та формування сучасних професійних компетентностей, що відповідають потребам суспільства.

Об’єкт дослідження: процес професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Предмет дослідження: педагогічні умови та ефективність підготовки майбутніх соціальних працівників до надання соціальних послуг у громаді засобами інклюзивних волонтерських практик.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності програми підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інклюзивних волонтерських практик.

Завдання дослідження

1. Проаналізувати теоретичні засади професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, зокрема міжнародні стандарти соціальної роботи, законодавче забезпечення соціальних послуг у громаді,

а також роль інституту соціального менеджера у системі соціального обслуговування.

2. Визначити сутність та структуру професійних компетентностей соціального працівника, необхідних для ефективної діяльності в умовах територіальної громади.

3. Дослідити особливості системи професійної підготовки соціальних працівників в Україні та роль інклюзивних волонтерських практик у формуванні їх професійної готовності.

4. Експериментально перевірити ефективність програми підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інклюзивних волонтерських практик, зокрема шляхом аналізу рівня готовності студентів та врахування думки представників територіальних громад.

Для досягнення поставленої мети та реалізації завдань дослідження було використано комплекс взаємопов'язаних **методів.** До теоретичних методів належать: аналіз, зіставлення, систематизація, порівняння та узагальнення наукових джерел із проблеми дослідження, що дозволило здійснити відбір, критичне осмислення та узагальнення теоретичного матеріалу. Використання системного методу сприяло більш глибокому розумінню сутності процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників та визначенню його структурних компонентів. До емпіричних методів належить анкетування, яке було проведене з метою вивчення рівня готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в умовах інклюзивної практики, а також для з'ясування думки представників територіальних громад щодо якості їхньої підготовки.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що розроблена та експериментально перевірена програма підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інклюзивних волонтерських практик може бути використана у процесі професійної підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Соціальна робота». Отримані результати можуть бути застосовані: у навчальному процесі закладів вищої

освіти при викладанні фахових дисциплін; у процесі організації практичної підготовки студентів; у діяльності центрів соціальних служб та територіальних громад; для розробки навчально-методичних матеріалів і програм підготовки соціальних працівників. Крім того, матеріали дослідження можуть бути використані викладачами, соціальними працівниками, представниками органів місцевого самоврядування та громадських організацій з метою вдосконалення системи надання соціальних послуг та підвищення ефективності соціальної роботи в громаді.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та консультування Уманського національного університету, на засіданнях Гендерного центру та Наукового товариства студентів та аспірантів..

Публікації. Результати дослідження опубліковано у тезах доповідей конференцій, Збірнику праць здобувачів вищої освіти факультету соціальної та психологічної освіти.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

1.1. Міжнародні стандарти соціальної роботи

Сучасна система соціальної роботи в Україні розвивається в умовах активної трансформації соціальної політики, децентралізації влади та орієнтації на європейські цінності. У цьому контексті особливого значення набуває врахування міжнародних стандартів соціальної роботи, які виступають основою для формування ефективної, гуманістично спрямованої та клієнтоорієнтованої системи соціальних послуг. Орієнтація на міжнародні норми дозволяє забезпечити відповідність національної практики загальновизнаним принципам прав людини, соціальної справедливості та професійної етики, а також сприяє інтеграції України у світовий соціальний простір.

Міжнародні стандарти соціальної роботи формуються під впливом діяльності провідних міжнародних організацій, серед яких ключову роль відіграють Міжнародна федерація соціальних працівників та Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи. Саме ці організації є основними розробниками концептуальних засад професії соціального працівника, а також визначають вимоги до його професійної підготовки та етичної поведінки. Важливим досягненням їх співпраці стало формулювання глобального визначення соціальної роботи, яке підкреслює її спрямованість на забезпечення соціальних змін, розвиток суспільства, зміцнення соціальної згуртованості та розширення можливостей людей.

Відповідно до сучасного міжнародного розуміння, соціальна робота розглядається не лише як допомога окремим індивідам, але й як інструмент впливу на соціальні структури, подолання нерівності, захист прав людини та сприяння сталому розвитку суспільства. Такий

підхід значно розширює функціональну роль соціального працівника, який виступає не тільки як надавач послуг, але й як посередник, адвокат інтересів клієнта, аналітик соціальних процесів та агент змін.

Одним із ключових документів, що визначає вимоги до професійної підготовки фахівців, є Global Standards for Social Work Education and Training. Цей документ встановлює основні орієнтири для освітніх програм у сфері соціальної роботи та визначає, що підготовка фахівців повинна бути комплексною, безперервною та практично орієнтованою. Зокрема, у ньому наголошується на необхідності:

- формування у студентів глибоких етичних переконань, що базуються на принципах поваги до гідності людини, прав людини та соціальної справедливості;
- розвитку критичного мислення та здатності аналізувати складні соціальні явища;
- забезпечення міждисциплінарної підготовки, яка поєднує знання з різних галузей науки;
- формування практичних навичок через стажування, практику та тренінги;
- підготовки до роботи в умовах культурного різноманіття та глобалізації.

Значний вплив на становлення міжнародних стандартів соціальної роботи має Організація Об'єднаних Націй, яка формує універсальні принципи прав людини та соціального розвитку. Одним із найважливіших документів є Загальна декларація прав людини, яка закріплює базові права кожної людини, включаючи право на соціальний захист, медичну допомогу, освіту та гідний рівень життя. Ці положення є фундаментом для розвитку систем соціального забезпечення в усьому світі та визначають основні орієнтири діяльності соціальних працівників.

Крім того, важливе значення мають інші міжнародні акти ООН, зокрема Конвенція про права дитини, Конвенція про права осіб з інвалідністю, які конкретизують права окремих категорій населення та визначають напрями соціальної підтримки. Вони активно використовуються у практиці соціальної роботи та впливають на зміст професійної діяльності фахівців.

Вагомий внесок у розвиток соціальних стандартів здійснює Рада Європи, яка сприяє утвердженню принципів демократії, прав людини та верховенства права. Одним із ключових документів є Європейська соціальна хартія, що встановлює стандарти у сфері соціального захисту, включаючи право на соціальну допомогу, соціальні послуги, захист від бідності та соціального виключення. Для України, як держави, що прагне до європейської інтеграції, положення цього документу мають особливе значення.

Міжнародні стандарти соціальної роботи базуються на системі фундаментальних принципів, які визначають зміст і спрямованість професійної діяльності. До них належать:

- повага до гідності та унікальності кожної людини;
- забезпечення прав людини та основоположних свобод;
- соціальна справедливість і боротьба з нерівністю;
- недискримінація за будь-якими ознаками;
- конфіденційність та етична відповідальність;
- орієнтація на потреби та ресурси клієнта;
- партнерство та залучення клієнта до процесу прийняття рішень.

Ці принципи формують основу професійної етики соціального працівника та визначають стандарти його поведінки у взаємодії з клієнтами, колегами та суспільством у цілому.

Особливу увагу в міжнародних стандартах приділено ролі громади як ключового середовища реалізації соціальної роботи.

Наголошується на необхідності розвитку локальних соціальних послуг, залучення громадських ресурсів, активізації участі населення у вирішенні соціальних проблем та зміцнення соціального капіталу громади. Такий підхід відповідає сучасній моделі децентралізації, що передбачає передачу повноважень на місцевий рівень і підвищення відповідальності громад за соціальний добробут своїх мешканців.

У контексті підготовки майбутніх соціальних працівників міжнародні стандарти відіграють надзвичайно важливу роль, оскільки вони визначають зміст освіти, формують професійні компетентності та орієнтують навчальний процес на практичну діяльність. Вони також сприяють формуванню у студентів глобального мислення, готовності працювати в умовах соціальних змін та здатності адаптуватися до нових викликів.

Отже, міжнародні стандарти соціальної роботи є важливим інструментом розвитку національної системи соціальних послуг. Їх впровадження в Україні сприяє підвищенню якості соціальної допомоги, забезпеченню дотримання прав людини, розвитку професійної компетентності соціальних працівників та наближенню вітчизняної практики до європейських і світових стандартів. У свою чергу, це створює необхідні передумови для ефективної діяльності соціальних працівників у територіальних громадах та підвищення рівня соціального благополуччя населення.

1.2. Законодавчі засади соціального обслуговування в громаді

Ключовим нормативно-правовим актом, що регулює сферу надання соціальних послуг в Україні, є Закон України «Про соціальні послуги». Прийняття його нової редакції у 2019 році стало важливим етапом реформування системи соціального захисту населення, що відбувається в умовах децентралізації, трансформації державного

управління та розвитку територіальних громад як базового рівня організації соціальної політики. Цей Закон відображає сучасні тенденції переходу від централізованої моделі соціального забезпечення до більш гнучкої, відкритої та орієнтованої на потреби громадян системи соціальних послуг.

Закон визначає правові, організаційні та економічні засади надання соціальних послуг, встановлює механізми їх функціонування, фінансування та контролю якості. Його основною метою є створення ефективної системи соціального обслуговування, здатної забезпечити своєчасну та якісну допомогу особам і сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах. Важливою особливістю цього нормативного акту є орієнтація на потреби отримувача послуг, що передбачає індивідуальний підхід, адресність допомоги та забезпечення її доступності незалежно від місця проживання особи.

У Законі чітко визначено поняття соціальних послуг як комплексу заходів, спрямованих на подолання або мінімізацію складних життєвих обставин, а також на запобігання їх виникненню. До таких обставин належать інвалідність, похилий вік, безробіття, малозабезпеченість, бездомність, насильство в сім'ї, соціальна ізоляція, сирітство, внутрішнє переміщення та інші чинники, що негативно впливають на життєдіяльність особи. Такий широкий перелік свідчить про комплексний характер соціальної роботи та необхідність міжсекторального підходу до вирішення соціальних проблем.

Важливим структурним елементом Закону є класифікація соціальних послуг, яка дозволяє систематизувати їх та забезпечити ефективну організацію надання. Відповідно до чинного законодавства, соціальні послуги поділяються на прості, комплексні, спеціалізовані та допоміжні. Простими послугами є інформування, консультування, надання первинної підтримки. Комплексні послуги передбачають

тривалий соціальний супровід, кризове втручання, підтримку сімей у складних життєвих обставинах. Спеціалізовані послуги орієнтовані на окремі категорії населення, такі як діти, особи з інвалідністю, люди похилого віку, ветерани, внутрішньо переміщені особи. Допоміжні послуги включають надання натуральної допомоги, забезпечення технічними засобами реабілітації, харчуванням, одягом тощо. Така класифікація дозволяє більш точно визначати потреби клієнтів та забезпечувати їх відповідними видами допомоги.

Особливу увагу Закон приділяє організації надання соціальних послуг на рівні територіальних громад. У контексті децентралізації саме громади стають ключовими суб’єктами забезпечення соціального обслуговування. Це означає, що вони не лише реалізують державну соціальну політику, але й формують власні підходи до вирішення соціальних проблем з урахуванням місцевих особливостей. До повноважень органів місцевого самоврядування належать виявлення осіб, які потребують допомоги, проведення оцінювання їхніх потреб, планування та організація надання соціальних послуг, забезпечення їх фінансування, а також контроль за якістю обслуговування.

Такий підхід дозволяє значно підвищити ефективність соціальної роботи, оскільки громади краще обізнані з потребами своїх мешканців та можуть оперативно реагувати на соціальні виклики. Крім того, це сприяє розвитку локальних ініціатив, залученню громадськості до вирішення соціальних проблем та формуванню соціальної відповідальності на місцевому рівні.

Однією з ключових інновацій Закону є впровадження механізму оцінювання потреб особи. Цей процес передбачає комплексний аналіз життєвої ситуації клієнта, його ресурсів, можливостей та ризиків. На основі отриманих даних формується індивідуальний план надання соціальних послуг, який містить конкретні заходи, строки їх реалізації та відповідальних осіб. Такий підхід забезпечує персоналізацію

соціальної допомоги, підвищує її ефективність та сприяє досягненню позитивних результатів у роботі з клієнтами.

Закон також визначає широке коло надавачів соціальних послуг, до яких належать державні та комунальні установи, громадські та благодійні організації, приватні підприємства та фізичні особи-підприємці. Це створює передумови для формування ринку соціальних послуг, розвитку конкуренції та підвищення якості обслуговування. Залучення недержавного сектору дозволяє впроваджувати інноваційні підходи до соціальної роботи та більш гнучко реагувати на потреби населення.

Важливим елементом законодавчого регулювання є встановлення стандартів якості соціальних послуг. Закон передбачає розроблення державних стандартів, які визначають вимоги до змісту, обсягу та умов надання послуг. Крім того, запроваджено механізми моніторингу та оцінювання якості, що дозволяє забезпечити прозорість діяльності надавачів послуг, підвищити рівень довіри населення та захистити права отримувачів.

Окрему увагу приділено правам і обов’язкам учасників процесу соціального обслуговування. Отримувачі послуг мають право на повагу до їхньої гідності, конфіденційність інформації, добровільність отримання допомоги, а також на вибір надавача послуг. У свою чергу, надавачі зобов’язані дотримуватися професійних стандартів, забезпечувати якість послуг та діяти в інтересах клієнта.

У контексті підготовки майбутніх соціальних працівників положення Закону мають особливе значення, оскільки вони визначають зміст професійної діяльності, формують правову основу роботи та встановлюють вимоги до компетентностей фахівців. Знання законодавства дозволяє соціальному працівнику ефективно виконувати свої функції, захищати права клієнтів та забезпечувати якісне надання соціальних послуг.

Отже, Закон України «Про соціальні послуги» формує сучасну, комплексну та ефективну нормативно-правову базу соціального обслуговування в Україні. Його реалізація сприяє розвитку децентралізованої системи соціальних послуг, підвищенню їх доступності та якості, а також створює необхідні передумови для професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, здатних працювати в умовах територіальних громад та відповідати сучасним соціальним викликам.

Закон визначає правові та організаційні засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання їх наслідків, а також підтримку осіб і сімей, які потребують допомоги. Особливістю цього нормативного акту є орієнтація на потреби отримувача послуг та впровадження принципів адресності, доступності та якості соціального обслуговування.

Відповідно до Закону, соціальні послуги — це комплекс заходів, спрямованих на допомогу особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати. До таких обставин належать, зокрема, інвалідність, безробіття, малозабезпеченість, домашнє насильство, похилий вік, соціальна ізоляція тощо.

Важливим положенням Закону є класифікація соціальних послуг. Вони поділяються на:

- **прості** (інформування, консультування);
- **комплексні** (соціальний супровід, кризове втручання);
- **спеціалізовані** (для окремих категорій населення);
- **допоміжні** (натуральна допомога, технічні засоби реабілітації).

Окрему увагу в Законі приділено питанням організації надання соціальних послуг на рівні територіальних громад. Саме громади

визначені як ключові суб'єкти забезпечення доступності соціальних послуг. На них покладаються повноваження щодо:

- виявлення осіб, які потребують допомоги;
- оцінювання потреб населення;
- організації та фінансування соціальних послуг;
- контролю за їх якістю.

Таким чином, Закон закріплює модель, у якій громада виступає основним середовищем надання соціальної підтримки, що відповідає сучасним європейським підходам до соціальної роботи.

Суттєвим нововведенням є впровадження механізму **оцінки потреб особи** та **індивідуального планування надання соціальних послуг**. Це дозволяє забезпечити персоналізований підхід до кожного отримувача послуг і підвищити ефективність соціальної роботи.

Також Закон визначає коло надавачів соціальних послуг, до яких належать:

- державні та комунальні установи;
- недержавні організації;
- фізичні особи-підприємці;
- громадські та благодійні організації.

Це створює умови для розвитку ринку соціальних послуг і залучення недержавного сектору до їх надання.

Важливим аспектом є встановлення стандартів якості соціальних послуг та механізмів їх контролю. Закон передбачає моніторинг і оцінювання якості, що сприяє підвищенню ефективності діяльності соціальних служб і захисту прав отримувачів послуг.

Окрім того, документ визначає права та обов'язки отримувачів і надавачів соціальних послуг, гарантує дотримання принципів гуманізму, конфіденційності, добровільності та недискримінації.

Отже, Закон України «Про соціальні послуги» формує сучасну нормативну базу соціального обслуговування в громаді, спрямовану

на децентралізацію, підвищення доступності та якості соціальних послуг, а також розвиток професійної соціальної роботи. Його реалізація створює передумови для ефективної підготовки майбутніх соціальних працівників, які повинні володіти знаннями законодавства та вміти застосовувати його на практиці у роботі з різними категоріями населення.

1.3. Інститут соціального менеджера у системі надання соціальних послуг в громаді

Важливим напрямом реформування системи соціального обслуговування в Україні стало впровадження нових організаційних механізмів, передбачених Закон України «Про соціальні послуги» та підзаконними нормативно-правовими актами, зокрема Порядком організації надання соціальних послуг. Одним із таких нововведень є інституціоналізація посади соціального менеджера, яка відображає сучасні підходи до організації соціальної роботи на рівні територіальних громад.

Запровадження інституту соціального менеджера пов’язане з необхідністю підвищення ефективності управління соціальними послугами, забезпечення координації між різними суб’єктами соціальної роботи та впровадження комплексного підходу до підтримки осіб і сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. У сучасних умовах соціальний працівник уже не обмежується виконанням окремих функцій, а виступає як координатор, аналітик і організатор соціальної допомоги, що зумовлює появу нових професійних ролей, зокрема соціального менеджера.

Сутність поняття «соціальний менеджер»

Відповідно до чинного законодавства, соціальний менеджер — це посадова особа, яка здійснює організаційно-розпорядчі та

консультативно-дорадчі функції у сфері надання соціальних послуг, а також забезпечує ведення випадку (case management). Такий підхід свідчить про інтеграцію управлінських та практичних аспектів соціальної роботи в межах однієї професійної ролі.

Основними функціями соціального менеджера є планування, організація, координація та моніторинг соціальної роботи, а також оцінювання потреб населення у соціальних послугах. Важливим напрямом діяльності є забезпечення соціальної підтримки сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, що відповідає сучасній моделі клієнтоорієнтованої соціальної роботи.

Функціональні повноваження соціального менеджера

Аналіз нормативно-правових актів дозволяє виокремити ключові повноваження соціального менеджера, серед яких:

- забезпечення ведення випадку (case management), що включає всі етапи роботи з клієнтом — від первинного звернення до завершення надання послуг;
- здійснення оцінювання потреб особи або сім’ї у соціальних послугах;
- встановлення первинного контакту з отримувачем соціальних послуг;
- інформування відповідних служб та організацій про виявлені потреби;
- координація діяльності фахівців, залучених до надання допомоги;
- організація роботи мультидисциплінарної команди;
- контроль за реалізацією індивідуального плану соціальних послуг;
- моніторинг результативності соціальної роботи.

Таким чином, соціальний менеджер виконує інтеграційну функцію, забезпечуючи взаємодію між різними суб'єктами соціальної сфери та узгодженість їх дій.

Водночас законодавство передбачає можливість покладення функцій соціального менеджера на інших працівників соціальної сфери, що свідчить про певну гнучкість у застосуванні цієї моделі. У зв'язку з цим доцільно розглядати соціального менеджера не лише як окрему посаду, але й як сукупність функцій і компетентностей, які можуть бути реалізовані різними фахівцями.

Місце соціального менеджера у системі соціального обслуговування

Питання визначення місця соціального менеджера у структурі соціальної роботи в громаді залишається дискусійним. З одного боку, відповідно до статті 18 Закон України «Про соціальні послуги» та положень Порядку організації надання соціальних послуг, соціальний менеджер розглядається як посадова особа виконавчого органу місцевої ради або районної державної адміністрації. Це підкреслює його управлінську функцію та належність до системи публічного управління.

З іншого боку, у нормативних положеннях, що регламентують оцінювання потреб та діяльність мультидисциплінарних команд, використовується узагальнене поняття «соціальний менеджер» без чіткого визначення місця роботи. Крім того, галузеві нормативи, зокрема Єдина тарифна сітка та штатні розписи центрів соціальних служб, передбачають цю посаду як працівника безпосереднього надавача соціальних послуг.

Така подвійність свідчить про гібридний характер ролі соціального менеджера, який поєднує управлінські та виконавчі функції. Це, у свою чергу, ускладнює чітке визначення його статусу в системі соціального обслуговування.

Соціальний менеджер як посадова особа

У випадку, коли соціальний менеджер працює у виконавчих органах місцевого самоврядування або державної адміністрації, він набуває статусу посадової особи. Відповідно до законодавства про службу в органах місцевого самоврядування, така особа має організаційно-розпорядчі повноваження, виконує консультативні функції та отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету.

Це підкреслює важливість соціального менеджера як суб'єкта управління соціальною політикою на місцевому рівні, який бере участь у прийнятті рішень та формуванні системи соціальних послуг у громаді.

Нормативи чисельності та оплата праці

Відповідно до чинних нормативів, у територіальних громадах передбачено орієнтовну чисельність соціальних менеджерів із розрахунку один фахівець на 10 тисяч населення. Такий підхід дозволяє забезпечити належний рівень доступності соціальних послуг та ефективну організацію соціальної роботи.

Оплата праці соціального менеджера залежить від місця його роботи. У разі працевлаштування в органах місцевого самоврядування або державної влади вона здійснюється відповідно до умов оплати праці посадових осіб (зокрема, на рівні головного спеціаліста згідно з постановою Кабінету Міністрів України №268). Якщо ж соціальний менеджер працює у надавача соціальних послуг, оплата визначається за Єдиною тарифною сіткою (у межах 12–17 тарифних розрядів).

Проблеми впровадження інституту соціального менеджера

Попри нормативне закріплення, впровадження посади соціального менеджера у територіальних громадах супроводжується певними труднощами. Основними з них є:

- недостатнє розуміння ролі та функцій соціального менеджера;

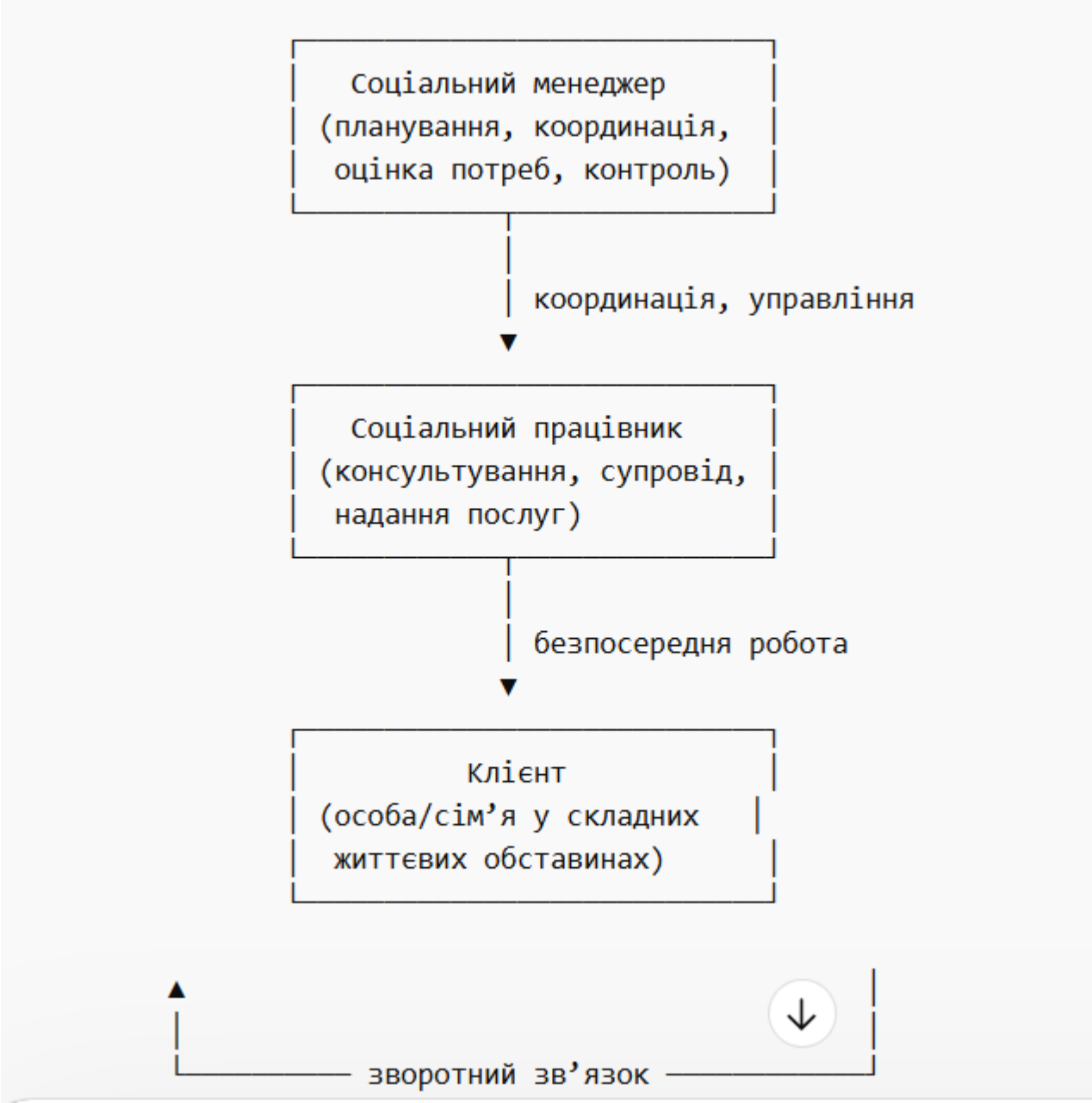
- відсутність чіткого визначення його місця в організаційній структурі;
- дублювання функцій з іншими фахівцями соціальної сфери;
- обмежені фінансові ресурси громад;
- недостатній рівень підготовки кадрів для виконання нових функцій.

Ці проблеми свідчать про необхідність подальшого вдосконалення нормативно-правової бази та розвитку системи професійної підготовки соціальних працівників.

№	Критерій	Соціальний менеджер	Соціальний працівник
1	**Рівень діяльності**	Організаційно-управлінський	Безпосередня практична робота з клієнтом
2	**Основна роль**	Координація, планування та управління соціальними послугами	Надання соціальних послуг та підтримка клієнта
3	**Ведення випадку (case management)**	Організовує та контролює процес	Безпосередньо реалізує заходи
4	**Оцінювання потреб**	Координує та забезпечує проведення оцінки	Бере участь у проведенні оцінки
5	**Робота з клієнтом**	Первинний контакт, визначення маршруту допомоги	Консультування, супровід, підтримка
6	**Індивідуальний план**	Організовує	Виконує заходи

№	Критерій	Соціальний менеджер	Соціальний працівник
		розробку та контроль виконання	відповідно до плану
7	**Взаємодія з установами**	Координує взаємодію між службами	Співпрацює з іншими фахівцями
8	**Участь у мультидисциплінарній команді**	Організовує роботу команди	Є членом команди
9	**Моніторинг та контроль**	Здійснює контроль якості та ефективності	Звітує про результати роботи
10	**Рівень відповідальності**	Стратегічний і організаційний	Виконавчий
11	**Нормативна база діяльності**	Орієнтація на управлінські функції згідно з Закон України «Про соціальні послуги»	Орієнтація на практичне застосування законодавства
12	**Компетентності**	Управлінські, аналітичні, координаційні	Комунікативні, практичні, соціально-психологічні
13	**Мета діяльності**	Забезпечення ефективної системи соціальних послуг	Допомога клієнту у подоланні складних життєвих обставин

Порівняльний аналіз свідчить, що соціальний менеджер виконує переважно управлінські та координаційні функції, тоді як соціальний працівник зосереджується на безпосередній роботі з клієнтом. Водночас їх діяльність є взаємодоповнюючою, що забезпечує комплексний підхід до надання соціальних послуг у громаді.

Модель взаємодії між соціальним менеджером, соціальним працівником і клієнтом відображає сучасний підхід до організації соціальної роботи в громаді, передбачений Закон України «Про соціальні послуги».

У цій моделі:

- **соціальний менеджер** виконує управлінські функції: здійснює оцінювання потреб, планує надання соціальних послуг, координує діяльність фахівців та контролює якість соціальної роботи;
- **соціальний працівник** реалізує практичну діяльність: безпосередньо працює з клієнтом, надає соціальні послуги, здійснює супровід і підтримку;
- **клієнт** є центральним елементом системи, навколо якого організовується вся соціальна допомога.

Важливою складовою моделі є **зворотний зв'язок**, який забезпечує передачу інформації від клієнта до соціального працівника та соціального менеджера, що дозволяє коригувати індивідуальний план надання соціальних послуг і підвищувати їх ефективність.

Отже, впровадження інституту соціального менеджера є важливим етапом модернізації системи соціального обслуговування в Україні. Соціальний менеджер виступає ключовою фігурою у забезпеченні координації, планування та ефективної організації соціальних послуг на рівні громади. Водночас нечіткість законодавчого визначення його статусу та функцій зумовлює потребу у подальшому вдосконаленні правового регулювання та практики впровадження цієї посади.

У контексті підготовки майбутніх соціальних працівників важливим є формування компетентностей, пов'язаних із соціальним менеджментом, зокрема навичок координації, планування, оцінювання потреб та міжвідомчої взаємодії, що відповідає сучасним вимогам до професійної діяльності у сфері соціальної роботи.

1.4. Професійні компетентності соціального працівника

У сучасних умовах трансформації соціальної сфери України, розвитку територіальних громад та впровадження децентралізації

особливого значення набуває формування професійних компетентностей майбутніх соціальних працівників. Саме рівень їх сформованості визначає ефективність надання соціальних послуг, здатність фахівця адекватно реагувати на складні життєві ситуації клієнтів, забезпечувати соціальну підтримку різних категорій населення та сприяти підвищенню рівня соціального благополуччя.

Професійна діяльність соціального працівника характеризується високим рівнем складності, оскільки передбачає роботу з людьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, потребують допомоги, підтримки та захисту. У зв'язку з цим важливим є не лише наявність теоретичних знань, але й здатність ефективно застосовувати їх у практичній діяльності, що й визначається рівнем сформованості професійних компетентностей.

Поняття «компетентність» у соціальній роботі розглядається як інтегрована характеристика особистості фахівця, що включає систему знань, умінь, навичок, професійних цінностей, установок і досвіду, необхідних для здійснення професійної діяльності. Компетентність передбачає не лише обізнаність у певній сфері, але й готовність діяти, приймати рішення та нести відповідальність за їх результати.

Відповідно до міжнародних підходів, зокрема рекомендацій Міжнародна федерація соціальних працівників та Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи, професійні компетентності соціального працівника формуються на основі поєднання теоретичної підготовки, практичного досвіду та особистісного розвитку. Вони мають забезпечувати здатність фахівця працювати в різних соціальних контекстах, враховувати культурні, економічні та соціальні особливості середовища.

У науковій літературі та освітній практиці виділяють кілька основних груп професійних компетентностей соціального працівника.

1. Професійно-теоретичні компетентності

Ця група компетентностей охоплює систему знань, необхідних для здійснення соціальної роботи. Вона включає знання з теорії соціальної роботи, психології, педагогіки, соціології, права, економіки та інших суміжних дисциплін.

Особливе значення має знання нормативно-правової бази, зокрема положень Закон України «Про соціальні послуги», який регулює порядок надання соціальних послуг, визначає права та обов'язки суб'єктів соціальної роботи, а також встановлює принципи функціонування соціальної сфери.

Наявність ґрунтовних теоретичних знань дозволяє соціальному працівнику правильно оцінювати ситуацію, визначати причини соціальних проблем та обирати ефективні методи їх вирішення.

2. Практичні (функціональні) компетентності

Практичні компетентності є ключовими у професійній діяльності соціального працівника, оскільки саме вони забезпечують можливість застосування знань у реальних умовах.

До основних практичних умінь належать:

- оцінювання потреб клієнтів;
- здійснення соціального супроводу;
- розробка індивідуальних планів надання соціальних послуг;
- проведення консультування;
- організація міжвідомчої взаємодії;
- ведення випадку (case management).

У діяльності в громаді ці компетентності набувають особливого значення, оскільки соціальний працівник виступає посередником між клієнтом і системою соціальних послуг, координує взаємодію різних установ та організацій.

3. Комунікативні компетентності

Комунікація є основним інструментом соціальної роботи, тому розвиток комунікативних компетентностей є необхідною умовою професійної діяльності.

До них належать:

- навички активного слухання;
- емпатія;
- здатність до ефективного спілкування;
- вміння вести переговори;
- здатність вирішувати конфлікти;
- навички роботи в команді.

Ці компетентності забезпечують встановлення довірливих відносин з клієнтами, що є необхідною умовою ефективної допомоги, особливо при роботі з вразливими групами населення.

4. Етичні компетентності

Етичні компетентності базуються на дотриманні професійних цінностей і принципів соціальної роботи. До них належать:

- повага до гідності людини;
- дотримання конфіденційності;
- недискримінація;
- гуманізм;
- соціальна справедливість.

Вони формуються відповідно до міжнародних етичних стандартів і є невід’ємною складовою професійної діяльності. Етична поведінка соціального працівника сприяє формуванню довіри з боку клієнтів і підвищує ефективність соціальної роботи.

5. Соціально-аналітичні компетентності

Ця група компетентностей передбачає здатність аналізувати соціальні явища та процеси, оцінювати потреби населення, визначати ресурси громади та прогнозувати розвиток соціальних ситуацій.

Соціальний працівник повинен уміти:

- аналізувати соціальні проблеми;
- оцінювати ефективність соціальних послуг;
- приймати обґрунтовані рішення;
- планувати соціальну діяльність.

Ці компетентності є особливо важливими в умовах децентралізації, коли фахівці беруть участь у плануванні соціальних послуг на рівні громади.

6. Інноваційні та цифрові компетентності

У сучасному інформаційному суспільстві важливим є володіння цифровими технологіями. Соціальний працівник повинен уміти:

- користуватися електронними реєстрами;
- працювати з базами даних;
- використовувати онлайн-сервіси;
- здійснювати дистанційне консультування;
- застосовувати цифрові інструменти у роботі.

Це підвищує ефективність діяльності та забезпечує доступність соціальних послуг для населення.

Формування професійних компетентностей

Формування професійних компетентностей відбувається у процесі навчання у закладах вищої освіти. Воно передбачає поєднання:

- теоретичної підготовки;
- практичної діяльності;
- тренінгів і семінарів;
- стажувань;
- самостійної роботи студентів.

Особливу роль відіграє практика, яка дозволяє студентам адаптуватися до реальних умов професійної діяльності, сформувати професійне мислення та набути необхідного досвіду.

Отже, професійні компетентності соціального працівника є комплексною характеристикою, що визначає його готовність до ефективної діяльності у сфері соціальних послуг. Їх формування є одним із ключових завдань системи професійної підготовки.

У сучасних умовах особливого значення набуває розвиток компетентностей, пов’язаних із роботою в територіальних громадах, що вимагає від фахівців високого рівня професіоналізму, гнучкості та здатності до постійного саморозвитку.

№	Група компетентностей	Зміст компетентностей	Приклади прояву у професійній діяльності
1	Професійно-теоретичні	Знання теорії соціальної роботи, психології, педагогіки, права, соціології	орієнтація у законодавстві (зокрема Закон України «Про соціальні послуги»), застосування теоретичних підходів
2	Практичні (функціональні)	Уміння застосовувати знання у практиці соціальної роботи	оцінка потреб клієнта, складання індивідуального плану, соціальний супровід
3	Комунікативні	Навички ефективного спілкування та взаємодії	проведення консультацій, активне слухання, вирішення конфліктів
4	Етичні	Дотримання професійних цінностей і норм	забезпечення конфіденційності, недискримінаційний підхід, повага до гідності клієнта
5	Соціально-аналітичні	Здатність аналізувати соціальні процеси та проблеми	оцінка ситуації в громаді, планування соціальних послуг
6	Організаційні	Уміння організовувати соціальну роботу та взаємодію	координація роботи з іншими службами, ведення документації
7	Інноваційні та цифрові	Використання сучасних технологій у професійній діяльності	робота з електронними реєстрами, онлайн-консультування
8	Особистісні	Індивідуальні якості, що впливають на професійну діяльність	емпатія, відповідальність, стресостійкість, толерантність

Джерело: складено автором на основі аналізу наукової літератури та міжнародних стандартів соціальної роботи (Міжнародна федерація соціальних працівників, Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи).

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНО ПЕРЕВІРИТИ ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОГРАМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАСОБАМИ ІНКЛЮЗИВНИХ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ПРАКТИК.

2.1. Система професійної підготовки соціальних працівників в Україні

Сучасна система професійної підготовки соціальних працівників в Україні формується в умовах глибоких суспільних трансформацій, що охоплюють політичну, економічну та соціальну сфери. Особливого значення ці процеси набувають у контексті децентралізації влади, розвитку територіальних громад та реформування системи соціального захисту населення. У таких умовах підготовка майбутніх соціальних працівників набуває стратегічного значення, оскільки саме від рівня їхньої професійної компетентності залежить ефективність функціонування всієї системи соціальних послуг.

Професійна підготовка соціальних працівників є складним, багаторівневим процесом, який охоплює формування теоретичних знань, практичних умінь, професійних навичок, цінностей і особистісних якостей. Вона спрямована на підготовку фахівців, здатних ефективно працювати з різними категоріями населення, вирішувати складні соціальні проблеми та сприяти соціальній інтеграції і розвитку громад.

Нормативно-правове забезпечення професійної підготовки

Функціонування системи підготовки соціальних працівників в Україні базується на чітко визначеній нормативно-правовій основі. Ключову роль відіграють Закон України «Про вищу освіту» та Закон України «Про соціальні послуги».

Закон України «Про вищу освіту» визначає загальні засади організації освітнього процесу, структуру освітніх рівнів, принципи

академічної свободи, автономії закладів освіти, а також встановлює вимоги до якості освіти. Він створює правові умови для формування сучасних освітніх програм, орієнтованих на потреби ринку праці.

Закон України «Про соціальні послуги» визначає зміст професійної діяльності соціального працівника, що безпосередньо впливає на формування освітніх стандартів. Він окреслює перелік соціальних послуг, принципи їх надання, а також функції фахівців соціальної сфери.

Крім того, важливе значення мають:

- стандарти вищої освіти;
- освітньо-професійні програми;
- внутрішні нормативні документи закладів освіти.

Ці документи забезпечують системність підготовки та відповідність її сучасним вимогам.

Структура та рівні професійної підготовки

Підготовка соціальних працівників здійснюється за дворівневою системою:

Бакалаврський рівень

Цей рівень є базовим і передбачає формування фундаментальних знань і навичок. Студенти отримують уявлення про:

- теорію соціальної роботи;
- соціальну політику;
- методи роботи з клієнтами;
- основи психології та педагогіки.

Магістерський рівень

Цей рівень спрямований на:

- поглиблення професійних знань;
- розвиток аналітичного мислення;
- підготовку до управлінської діяльності;
- проведення наукових досліджень.

Зміст і міждисциплінарний характер підготовки

Підготовка соціальних працівників має міждисциплінарний характер. Вона включає знання з:

- соціальної роботи;
- психології;
- соціології;
- педагогіки;
- права;
- економіки;
- менеджменту.

Такий підхід дозволяє майбутньому фахівцю комплексно аналізувати соціальні проблеми та знаходити ефективні шляхи їх вирішення.

Компетентнісний підхід як основа підготовки

Сучасна освіта орієнтується на компетентнісний підхід, який передбачає формування здатності діяти, а не лише володіти знаннями.

До ключових компетентностей належать:

- професійні;
- комунікативні;
- етичні;
- аналітичні;
- управлінські.

Особливу роль відіграє здатність працювати в громаді, що передбачає:

- оцінювання потреб населення;
- організацію соціальних послуг;
- взаємодію з різними установами.

Організація освітнього процесу

Освітній процес включає:

- лекції;

- семінари;
- практичні заняття;
- самостійну роботу;
- практику.

Сучасні підходи передбачають використання інтерактивних методів:

- кейс-метод;
- рольові ігри;
- тренінги;
- проєктне навчання.

Це сприяє розвитку професійного мислення та практичних навичок.

Практична підготовка як ключовий елемент

Практика є невід'ємною складовою підготовки. Вона дозволяє студентам:

- застосовувати знання на практиці;
- працювати з реальними клієнтами;
- формувати професійні навички.

Практика проходить у:

- центрах соціальних служб;
- громадах;
- громадських організаціях.

Орієнтація на діяльність у громаді

Сучасна підготовка орієнтована на роботу в територіальних громадах. Це передбачає:

- децентралізацію соціальних послуг;
- наближення допомоги до населення;
- розвиток місцевих ресурсів.

Соціальний працівник у громаді виконує ролі:

- консультанта;

- координатора;
- посередника.

Інновації у підготовці соціальних працівників

Серед сучасних тенденцій:

- цифровізація освіти;
- дистанційне навчання;
- використання онлайн-платформ;
- розвиток soft skills.

Проблеми системи підготовки

Основні проблеми:

- недостатня практика;
- розрив між теорією і реальністю;
- обмежені ресурси;
- недостатня інтеграція з громадами.

Перспективи розвитку

Перспективи включають:

- модернізацію програм;
- посилення практики;
- інтеграцію міжнародного досвіду;
- розвиток безперервної освіти.

Система підготовки соціальних працівників в Україні перебуває у стані активного розвитку та адаптації до сучасних умов. Вона спрямована на формування компетентних фахівців, здатних ефективно працювати у сфері соціальних послуг, особливо на рівні громад.

Порівняння системи підготовки соціальних працівників в Україні та країнах ЄС

Важливим напрямом удосконалення системи підготовки соціальних працівників є врахування досвіду європейських країн. У країнах Європейського Союзу професійна підготовка соціальних

працівників має більш практико-орієнтований характер і тісно пов’язана з реальною діяльністю соціальних служб.

Основними особливостями європейської системи є:

- високий рівень інтеграції теорії і практики;
- значна тривалість практичної підготовки (до 50% навчання);
- орієнтація на роботу в громаді;
- розвиток міждисциплінарного підходу;
- активне використання тренінгів і симуляцій.

Порівняно з Україною, у країнах ЄС більше уваги приділяється формуванню практичних навичок, тоді як вітчизняна система ще зберігає певну теоретичну спрямованість. Водночас Україна поступово інтегрує європейські підходи, що проявляється у впровадженні компетентнісного підходу та розвитку практичної підготовки.

Роль особистісних якостей у професійній підготовці

Окрім професійних знань і навичок, важливим компонентом підготовки соціального працівника є формування особистісних якостей.

До ключових належать:

- емпатія;
- толерантність;
- відповідальність;
- стресостійкість;
- комунікабельність;
- етичність.

Ці якості забезпечують ефективну взаємодію з клієнтами та сприяють успішній професійній діяльності. Особливо важливими вони є у роботі з вразливими групами населення.

Формування таких якостей відбувається як у процесі навчання, так і під час практичної підготовки, коли студенти стикаються з реальними життєвими ситуаціями.

Значення soft skills у підготовці соціальних працівників

У сучасних умовах особливого значення набувають так звані soft skills — універсальні навички, що забезпечують ефективну професійну діяльність.

До них належать:

- комунікативні навички;
- критичне мислення;
- здатність працювати в команді;
- емоційний інтелект;
- навички вирішення конфліктів.

Формування soft skills є важливим завданням освітнього процесу, оскільки саме вони визначають успішність соціального працівника у професійній діяльності.

Роль викладача у формуванні професійної компетентності

Важливу роль у підготовці майбутніх соціальних працівників відіграє викладач, який виступає не лише джерелом знань, але й наставником, модератором навчального процесу та прикладом професійної поведінки.

Сучасний викладач повинен:

- володіти практичним досвідом;
- використовувати інноваційні методи навчання;
- сприяти розвитку критичного мислення студентів;
- формувати професійні цінності.

Таким чином, якість підготовки значною мірою залежить від професіоналізму викладачів.

Інтеграція освіти та практики

Однією з ключових умов ефективної підготовки є тісний зв’язок між освітою та практикою. Це передбачає:

- співпрацю закладів освіти з громадами;
- залучення практиків до навчального процесу;
- проведення спільних проєктів;
- організацію стажувань.

Такий підхід дозволяє студентам отримати реальний досвід роботи та краще підготуватися до професійної діяльності.

Безперервна професійна освіта соціальних працівників

У сучасних умовах підготовка соціальних працівників не обмежується отриманням вищої освіти. Важливим є розвиток системи безперервної освіти, яка включає:

- підвищення кваліфікації;
- професійні тренінги;
- участь у семінарах;
- самоосвіту.

Це дозволяє фахівцям постійно оновлювати свої знання та адаптуватися до змін у соціальній сфері.

Цифровізація підготовки соціальних працівників

Сучасні інформаційні технології відіграють важливу роль у професійній підготовці. Використання цифрових інструментів дозволяє:

- організовувати дистанційне навчання;
- використовувати онлайн-ресурси;
- моделювати професійні ситуації;
- здійснювати електронний документообіг.

Це підвищує ефективність навчального процесу та відповідає сучасним вимогам.

2.2. Роль інклюзивних практик у підготовці майбутніх соціальних працівників

У сучасних умовах трансформації соціальної сфери України, що супроводжується впровадженням європейських стандартів, розвитком територіальних громад та орієнтацією на права людини, особливого значення набуває інклюзивний підхід у соціальній роботі. Інклюзія розглядається як фундаментальний принцип соціальної політики, що передбачає створення умов для рівної участі всіх членів суспільства незалежно від їхніх фізичних, психічних, соціальних чи економічних особливостей.

У цьому контексті підготовка майбутніх соціальних працівників повинна відповідати сучасним викликам і передбачати формування здатності працювати в інклюзивному середовищі. Інклюзивні практики стають невід'ємною складовою освітнього процесу, оскільки вони забезпечують поєднання теоретичних знань із реальним досвідом взаємодії з різними категоріями населення.

Інклюзивні практики у професійній підготовці соціальних працівників можна визначити як сукупність освітніх, практичних і волонтерських форм діяльності, спрямованих на формування у студентів компетентностей, необхідних для роботи з вразливими групами населення та забезпечення їх соціальної інтеграції.

Важливу роль у впровадженні інклюзивних практик відіграє співпраця закладів вищої освіти з громадськими організаціями, благодійними фондами та іншими суб'єктами соціальної сфери. Як зазначається у дослідженні , саме така взаємодія дозволяє значно розширити можливості практичної підготовки студентів, сприяє впровадженню інноваційних форм соціальної роботи та забезпечує орієнтацію на реальні потреби громади.

Однією з найбільш ефективних форм реалізації інклюзивних практик є волонтерська діяльність. Вона створює умови для активного

залучення студентів до соціальної роботи, дозволяє їм набути практичного досвіду, сформувати професійні навички та розвинути особистісні якості, необхідні для роботи в соціальній сфері.

Залучення студентів до інклюзивних волонтерських проєктів сприяє формуванню у них цілісного уявлення про соціальну роботу як професію, що базується на принципах гуманізму, рівності та поваги до гідності кожної людини. У процесі такої діяльності майбутні соціальні працівники отримують можливість безпосередньо взаємодіяти з людьми з інвалідністю, дітьми з особливими освітніми потребами, внутрішньо переміщеними особами та іншими вразливими групами населення.

Зокрема, участь студентів у проєктах, спрямованих на розвиток психологічної стійкості підлітків з інвалідністю, реалізацію програм персонального асистування, створення інклюзивних освітніх просторів, сприяє формуванню практичних навичок соціальної роботи, розвитку емпатії та толерантності. Такий досвід є надзвичайно важливим для професійного становлення майбутніх фахівців.

Інклюзивні практики також відіграють важливу роль у формуванні soft skills — універсальних навичок, які є необхідними для ефективної професійної діяльності. До них належать комунікативні здібності, здатність до командної роботи, критичне мислення, емоційний інтелект, адаптивність та вміння вирішувати конфлікти.

Особливо важливим є розвиток комунікативних навичок, оскільки соціальний працівник постійно взаємодіє з різними категоріями клієнтів, які можуть мати специфічні потреби. Наприклад, вивчення української жестової мови дозволяє майбутнім фахівцям ефективніше працювати з людьми з порушеннями слуху, що є важливим елементом інклюзивної практики.

Крім того, інклюзивні практики сприяють формуванню соціально-аналітичних компетентностей. У процесі роботи над

соціальними проєктами студенти навчаються аналізувати потреби клієнтів, оцінювати ефективність соціальних послуг, планувати соціальні інтервенції та приймати обґрунтовані рішення.

Важливим аспектом є також формування професійної ідентичності. Участь у реальних соціальних проєктах дозволяє студентам усвідомити значущість своєї професії, сформувати відповідальне ставлення до роботи та визначити власні професійні орієнтири.

Схарактеризуємо основні форми такої волонтерської практики.

1) Громадська організація «Шлях добра» активно реалізує групові заняття в рамках проєкту «Психологічна стійкість як передумова соціалізації підлітків з інвалідністю». Це ініціатива, спрямована на підтримку розвитку психологічної стійкості у підлітків з особливими потребами, що є важливим кроком на шляху їх соціалізації та інтеграції в суспільство. До проєкту долучились магістранти з соціальної роботи. Вони активно займаються волонтерською діяльністю, надаючи допомогу в організації та проведенні занять. Цей досвід є надзвичайно цінним для молодих фахівців, які отримують практичні навички роботи з дітьми та підлітками, що мають особливі потреби.

Ця громадська організація реалізує ще проект «EU4Youth – Працевлаштування молоді в час кризи: програма персональних асистентів для підтримки осіб з аутизмом, інтелектуальними порушеннями та психосоціальною інвалідністю в Україні» за підтримки ВГО «Коаліція захисту прав осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень». До реалізації проекту залучені магістранти із соціальної роботи, які пройшли дистанційний навчальний курс та надавали послуги людям з інтелектуальними порушеннями у якості волонтера або персонального асистента.

2) У 2025 р. реалізується спільний проект за підтримки Фонду Abilis «Підтримка менторів із числа людей з порушенням слуху» у співпраці з Уманською територіальною організацією українського товариства глухих. Мета проєкту – покращення якості життя 84 людей з порушенням слуху в Уманській міській територіальній громаді шляхом підвищення рівня безпеки та посилення їх соціальної активності. Для досягнення мети проєкту підготовлено 14 менторів з числа осіб з порушенням слуху, кожен з яких буде підтримувати ще по 5 осіб. Ці ментори будуть мотивувати інших до активної соціальної діяльності – сприяти розвитку навичок самостійної та групової роботи, лідерських якостей, навичок проєктної діяльності, сприяти вирішенню потреб людей з порушенням слуху. До організації та проведення заходів в якості волонтерів залучено 6 студентів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, що дозволило їм краще розуміти потреби людей з інвалідністю та втілювати основні підходи соціальної інклюзії у своїй роботі.

3) На виконання плану заходів з реалізації Національної стратегії із створення безбар’єрного простору в Україні на період до 2030 року на факультеті соціальної та психологічної освіти проводились курси з вивчення української жестової мови. Це для здобувачів – практичний досвід, вони змогли зрозуміти, наскільки глибоким і складним є світ спілкування глухонімих людей, а також це прекрасна можливість передати набуті знання і навички наступному поколінню молодих спеціалістів.

4) ГО «Канівська організація для людей з інвалідністю «Відродження» щорічно проводить фестиваль творчості для людей з інвалідністю «Дніпровські хвилі». Учасниками фестивалю є здобувачі факультету соціальної та психологічної освіти, які мають можливість долучитися до інклюзивного заходу і на практиці співпрацювати із

людьми з інвалідністю з різними нозологіями, волонтерами фестивалю.

5) Програма ЮНІСЕФ Україна впроваджує проект «Розширення можливостей для дітей і молоді через навчання, розвиток навичок та UPSHIFT», яку реалізує ГО «СКЦ «Задзеркалля» у регіонах з високою концентрацією внутрішньо-переміщених осіб (Кіровоградська область, Черкаська, Вінницька область). До проекту долучився Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, на базі якого був створений дитячий інклюзивний простір. Із дітками щоденно проводились соціально-емоційні навчальні заходи з метою впровадження компоненту «Підтримка дітей та молоді через соціально-емоційну освітню діяльність та взаємодію «рівний-рівному». Відвідувачами дитячого простору стали також діти з особливими освітніми потребами. Здобувачі вищої освіти зі спеціальності «І 10 Соціальна робота та консультування» працювали волонтерами на локації, тим самим формували як фахові компетентності, так і результати навчання щодо соціальної роботи з дітьми в умовах соціально-емоційного навчання [2].

6) У межах програми UPSHIFT, яку в Черкаській області реалізує ГО «СКЦ Задзеркалля», за підтримки ЮНІСЕФ та уряду Японії, студентською молоддю факультету соціальної та психологічної освіти був реалізований проєкт «Відкритий світ», який спрямований на соціалізацію дітей з інвалідністю у суспільстві. Проєкт включає різні заходи спрямовані на створення комфортного інклюзивного середовища та налагодження зв’язків між дітьми з інвалідністю та їхніми однолітками без інвалідності. Проєкт реалізований на базі Центру комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю «Пролісок» [3].

7) Здобувачі вищої освіти щорічно працюють волонтерами Центру дозвілля та відпочинку для дітей «Барвограй» у місті Умань.

Центр реалізує комплексну програму, що включає культурно-дозвіллєві, спортивні та соціальні заходи. Через тематичні зміни, майстер-класи, конкурси, спортивні турніри та інші активності центр сприяє розвитку творчих здібностей дітей, формуванню патріотичної свідомості, вихованню поваги до праці та популяризації здорового способу життя. Особлива увага приділяється дітям із соціально вразливих категорій – внутрішньо переміщеним особам, дітям з інвалідністю, малозабезпеченим і багатодітним сім'ям. Діяльність Центру «Барвограй» є прикладом успішного соціального партнерства між місцевою владою, навчальними закладами та громадськими організаціями. Під час проходження такої волонтерської практики студенти не лише здобувають цінний професійний досвід, а й роблять вагомий внесок у соціально-виховну роботу громади.

Створені умови у закладі вищої освіти для залучення майбутніх соціальних працівників як волонтерів до інклюзивних проектів у співпраці з громадськими організаціями посилює практикоорієнтовану професійну підготовку зі спеціальності «І 10 Соціальна робота та консультування». Поряд із виробничою практикою такі активності дозволяють без формалізованих завдань і звітності мати альтернативу та вільний простір для «прокачування» набутих результатів навчання та м'яких навичок під час вивчення обов'язкових освітніх компонентів за ОПП «Соціальна робота». Разом з тим в умовах інклюзивної волонтерської практики здобувачі вищої освіти отримують практичний досвід пошуку шляхів та стратегій виходу із складних життєвих обставин, мають взірці кращих практик та стикаються із труднощами, які виникають у комунікації з клієнтами. Тим самим, така діяльність дозволяє формувати здатність між секторальної співпраці в громаді з широким колом бенефіціарів сфери соціального обслуговування.

Інклюзивні практики сприяють розвитку міжсекторальної взаємодії, що є важливим компонентом сучасної соціальної роботи. Співпраця з державними установами, громадськими організаціями, освітніми закладами дозволяє студентам зрозуміти механізми функціонування системи соціальних послуг та навчитися ефективно взаємодіяти з різними суб'єктами соціальної сфери.

Водночас впровадження інклюзивних практик у систему підготовки соціальних працівників супроводжується певними труднощами. Серед них можна виділити недостатню кількість практичних баз, обмежені ресурси, недостатній рівень підготовки викладачів до роботи в інклюзивному середовищі. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення освітніх програм та розвитку партнерства між закладами освіти і соціальними інституціями.

Перспективними напрямами розвитку інклюзивних практик є:

- розширення співпраці з громадськими організаціями;
- інтеграція волонтерської діяльності у навчальний процес;
- розвиток інклюзивного освітнього середовища;
- впровадження інноваційних методів навчання;
- визнання результатів неформальної освіти.

Таким чином, інклюзивні практики відіграють ключову роль у підготовці майбутніх соціальних працівників, оскільки забезпечують формування професійних компетентностей, розвиток особистісних якостей та підготовку до роботи в умовах сучасного суспільства.

Отже, інтеграція інклюзивних практик у систему професійної підготовки соціальних працівників є необхідною умовою підвищення якості освіти, формування конкурентоспроможних фахівців та забезпечення ефективного функціонування системи соціальних послуг у територіальних громадах.

2.3. Аналіз готовності майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної практики (за результатами опитування)

З метою дослідження рівня готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в умовах інклюзивного середовища було проведено анкетування здобувачів вищої освіти спеціальності «Соціальна робота». Дослідження проводилося серед студентів 2-3 курсів у кількості 40 осіб.

Метою опитування було визначення рівня сформованості професійних компетентностей, ставлення до інклюзивних практик, а також виявлення проблем і потреб у підготовці майбутніх фахівців до роботи з вразливими групами населення.

Анкета складалася з блоку запитань, спрямованих на оцінку:

- рівня обізнаності студентів щодо інклюзії;
- досвіду участі в інклюзивних практиках;
- самооцінки професійної готовності;
- труднощів у роботі з клієнтами;
- потреб у вдосконаленні підготовки.

Результати опитування показали, що більшість респондентів (близько 70–80%) мають загальне уявлення про сутність інклюзії та її значення у соціальній роботі. Водночас лише частина студентів (приблизно 40–50%) зазначила, що має практичний досвід роботи в інклюзивному середовищі.

Аналіз відповідей свідчить, що основними джерелами знань про інклюзивні практики є навчальні дисципліни, тренінги та участь у волонтерській діяльності. При цьому саме практичний досвід студенти вважають найбільш ефективним засобом формування професійних компетентностей.

Щодо самооцінки готовності до професійної діяльності, результати показали, що:

- близько 30% студентів оцінюють свій рівень як високий;
- 50% — як середній;
- 20% — як недостатній.

Рівень готовності	**Кількість респондентів**	**Відсоток (%)**
Високий	12	30%
Середній	20	50%
Низький	8	20%
Разом	40	100%

Це свідчить про наявність певних труднощів у підготовці майбутніх фахівців, зокрема у формуванні практичних навичок.

Серед основних труднощів, з якими стикаються студенти, було визначено:

- недостатній досвід спілкування з людьми з інвалідністю;
- труднощі у встановленні контакту з клієнтами;
- недостатню впевненість у власних професійних уміннях;
- відсутність практичних кейсів під час навчання.

Водночас більшість респондентів (понад 80%) висловили позитивне ставлення до впровадження інклюзивних практик у навчальний процес та зазначили, що така діяльність сприяє розвитку професійних і особистісних якостей.

Студенти також визначили основні напрями вдосконалення підготовки:

- збільшення кількості практичних занять;
- активніше залучення до волонтерських проєктів;
- проведення тренінгів з комунікації;
- впровадження кейс-методів навчання.

Отримані результати узгоджуються з сучасними підходами до підготовки соціальних працівників та підтверджують важливість інтеграції інклюзивних практик у навчальний процес.

Досвід участі студентів в інклюзивних практиках

Відповідь	Кількість	Відсоток (%)
Мають досвід	18	45%
Не мають досвіду	22	55%
Разом	40	100%

Проведене анкетування здобувачів вищої освіти спеціальності «Соціальна робота» дозволило отримати узагальнені дані щодо рівня їхньої професійної готовності до здійснення соціальної діяльності в умовах інклюзивного середовища. Отримані результати були систематизовані та представлені у вигляді діаграм, що дало можливість здійснити їх наочний та порівняльний аналіз.

Аналіз показників рівня готовності студентів до професійної діяльності свідчить про домінування середнього рівня сформованості компетентностей. Зокрема, половина респондентів оцінює власну готовність як середню, тоді як високий рівень відзначила лише третина опитаних. Частка студентів із низьким рівнем готовності також є суттєвою, що вказує на наявність прогалин у професійній підготовці.

Основні труднощі у професійній підготовці

Труднощі	Кількість	Відсоток (%)
Недостатній практичний досвід	14	35%
Труднощі у комунікації	10	25%
Невпевненість у собі	8	20%
Недостатня кількість практики	8	20%
Разом	40	100%

Такі результати можуть свідчити про недостатню інтеграцію теоретичної та практичної складових навчального процесу. Незважаючи на достатній рівень теоретичної підготовки, студенти відчувають труднощі у застосуванні знань у реальних умовах

соціальної роботи. Це підтверджується результатами аналізу досвіду участі в інклюзивних практиках, де переважає відсутність або обмеженість практичного досвіду.

Зокрема, більшість студентів не мають достатнього досвіду роботи з вразливими групами населення, що є ключовим аспектом професійної діяльності соціального працівника. Відсутність практичного досвіду ускладнює формування професійної впевненості, знижує рівень готовності до самостійної діяльності та обмежує розвиток комунікативних і аналітичних компетентностей.

Аналіз відповідей щодо труднощів у професійній підготовці дозволив виявити низку системних проблем. Найбільш поширеними серед них є недостатній рівень практичного досвіду, труднощі у комунікації з клієнтами та невпевненість у власних професійних здібностях. Це свідчить про те, що сучасна система підготовки соціальних працівників потребує більшої орієнтації на практичну діяльність та розвиток soft skills.

Особливу увагу слід звернути на труднощі комунікації, оскільки саме вона є ключовим інструментом соціальної роботи. Недостатній рівень розвитку комунікативних навичок може негативно впливати на ефективність взаємодії з клієнтами, особливо з представниками вразливих груп населення.

Водночас результати опитування демонструють позитивне ставлення студентів до впровадження інклюзивних практик у навчальний процес. Більшість респондентів визнає їх важливість та ефективність у формуванні професійних компетентностей. Це свідчить про усвідомлення студентами значущості практичного досвіду та готовність до активної участі у соціальній діяльності.

Аналіз пропозицій щодо вдосконалення професійної підготовки дозволив визначити основні напрями її розвитку. Найбільш актуальними серед них є збільшення кількості практичних занять,

розширення можливостей участі у волонтерських проєктах, впровадження тренінгових форм навчання та використання кейс-методів.

Збільшення практичної складової навчання сприятиме формуванню професійних умінь, розвитку впевненості у власних силах та підготовці студентів до реальних умов професійної діяльності. Волонтерська діяльність, у свою чергу, дозволяє студентам отримати досвід роботи з різними категоріями населення та сформувати соціальну відповідальність.

Впровадження тренінгів і кейс-методів сприятиме розвитку критичного мислення, здатності приймати рішення у складних ситуаціях та формуванню навичок міжособистісної взаємодії. Це є особливо важливим у контексті підготовки соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивного середовища.

Отримані результати дослідження узгоджуються з сучасними науковими підходами до професійної підготовки соціальних працівників, які підкреслюють необхідність поєднання теоретичної підготовки з практичним досвідом, розвитку компетентностей та формування професійної ідентичності.

Напрями вдосконалення підготовки

Напрям покращення	**Кількість**	**Відсоток (%)**
Більше практичних занять	16	40%
Волонтерська діяльність	10	25%
Проведення тренінгів	8	20%
Використання кейс-методів	6	15%
Разом	40	100%

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що рівень готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в умовах інклюзії є достатнім, проте потребує

подальшого вдосконалення. Основними напрямами такого вдосконалення є посилення практичної підготовки, розвиток комунікативних навичок, впровадження інноваційних методів навчання та активізація співпраці з соціальними інституціями.

Отже, результати емпіричного дослідження підтверджують важливість інтеграції інклюзивних практик у систему професійної підготовки соціальних працівників, що сприятиме формуванню висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно працювати в умовах сучасного суспільства та забезпечувати якісні соціальні послуги на рівні територіальних громад.

Таким чином, проведене дослідження дозволило встановити, що рівень готовності майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзії є достатнім, проте потребує подальшого вдосконалення, зокрема через посилення практичної складової підготовки.

Отже, результати опитування підтверджують необхідність активного впровадження інклюзивних практик у систему професійної підготовки соціальних працівників, що сприятиме формуванню компетентних фахівців, здатних ефективно працювати в умовах сучасного суспільства.

2.4. Вивчення думки представників територіальних громад щодо професійної підготовки майбутніх соціальних працівників

У сучасних умовах реформування системи соціальних послуг в Україні, що супроводжується процесами децентралізації та розвитком територіальних громад, особливого значення набуває врахування думки безпосередніх учасників соціальної взаємодії — представників громад. Саме громада виступає ключовим середовищем реалізації соціальної роботи, де відбувається надання соціальних послуг, взаємодія між суб’єктами соціальної сфери та формування соціальної

підтримки населення. У зв’язку з цим оцінка представників громад щодо рівня професійної підготовки майбутніх соціальних працівників є важливим джерелом інформації для вдосконалення освітнього процесу.

З метою дослідження цього питання було проведено анкетування серед представників територіальних громад, до яких увійшли працівники органів місцевого самоврядування, фахівці соціальних служб, представники громадських і благодійних організацій, а також активні члени громади, які мають досвід взаємодії із соціальними працівниками. Загальна кількість респондентів становила 20 осіб, що дозволило отримати репрезентативні результати для аналізу.

Метою дослідження було визначення рівня задоволеності якістю професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, виявлення основних проблем у їхній діяльності, а також формування рекомендацій щодо вдосконалення системи підготовки відповідно до потреб громад.

Результати опитування показали, що більшість представників громад оцінюють рівень професійної підготовки майбутніх соціальних працівників як середній. Респонденти відзначають, що студенти мають достатній рівень теоретичних знань, добре орієнтуються в основах соціальної роботи, законодавстві та принципах надання соціальних послуг. Водночас значна частина опитаних наголошує на недостатньому рівні сформованості практичних навичок, необхідних для ефективної роботи в умовах громади.

Оцінка представниками громад рівня професійної підготовки майбутніх соціальних працівників

Рівень підготовки	**Кількість респондентів**	**Відсоток (%)**
Високий	8	25%
Середній	16	50%

Рівень підготовки	Кількість респондентів	Відсоток (%)
Низький	8	25%
Разом	32	100%

Такий дисбаланс між теоретичною і практичною підготовкою є однією з ключових проблем сучасної системи освіти у сфері соціальної роботи. Представники громад підкреслюють, що молоді фахівці часто стикаються з труднощами при виконанні професійних обов'язків, що пов'язано з недостатнім досвідом роботи з клієнтами, невпевненістю у прийнятті рішень та обмеженими навичками комунікації.

Серед основних проблем, виявлених у ході дослідження, респонденти визначили:

недостатній рівень практичної підготовки студентів;

відсутність досвіду роботи з різними категоріями клієнтів;

слабкі комунікативні навички;

труднощі у взаємодії з іншими суб'єктами соціальної сфери;

недостатню готовність до роботи в умовах інклюзивного середовища;

обмежене розуміння особливостей функціонування територіальної громади.

Особливу увагу представники громад звертають на необхідність підготовки соціальних працівників до роботи з вразливими групами населення. Зокрема, це стосується осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, малозабезпечених сімей, осіб похилого віку, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Робота з такими категоріями потребує не лише професійних знань, але й високого рівня емпатії, толерантності та психологічної стійкості.

Водночас результати опитування свідчать про позитивне ставлення представників громад до впровадження інклюзивних практик у підготовку майбутніх соціальних працівників. Більшість

респондентів відзначають, що участь студентів у волонтерській діяльності, соціальних проєктах, роботі з різними категоріями населення сприяє формуванню професійних компетентностей та підвищує рівень їхньої готовності до практичної діяльності.

Окремо варто зазначити, що представники громад підкреслюють важливість розвитку міжсекторальної взаємодії. Соціальний працівник у громаді повинен ефективно співпрацювати з органами місцевого самоврядування, освітніми закладами, медичними установами, громадськими організаціями та іншими суб'єктами соціальної сфери. Відсутність таких навичок ускладнює процес надання соціальних послуг і знижує їх ефективність.

Аналіз пропозицій респондентів щодо вдосконалення системи професійної підготовки дозволив визначити основні напрями її розвитку. Серед них:

збільшення обсягу практичної підготовки студентів;

розширення баз практики в територіальних громадах;

активне залучення студентів до волонтерської діяльності;

впровадження тренінгових форм навчання;

розвиток комунікативних і соціально-психологічних компетентностей;

формування навичок роботи в інклюзивному середовищі;

посилення співпраці між закладами освіти та громадами.

Пропозиції щодо вдосконалення підготовки

Напрям удосконалення	**Кількість**	**Відсоток (%)**
Збільшення практики	14	44%
Співпраця з громадами	8	25%
Тренінги та практичні заняття	6	19%
Інклюзивні програми	4	12%
Разом	32	100%

Зокрема, респонденти наголошують на необхідності впровадження практико-орієнтованих методів навчання, таких як кейс-методи, моделювання професійних ситуацій, рольові ігри, що дозволяють студентам наблизитися до реальних умов професійної діяльності.

Важливим аспектом є також формування у майбутніх соціальних працівників здатності до самостійного прийняття рішень, відповідальності за результати своєї діяльності та готовності до постійного професійного розвитку.

Отримані результати дослідження свідчать про необхідність удосконалення системи професійної підготовки соціальних працівників шляхом її адаптації до потреб територіальних громад. Це передбачає інтеграцію освітнього процесу з практичною діяльністю, розвиток партнерства між закладами освіти та соціальними інституціями, а також впровадження інноваційних підходів до навчання.

Таким чином, врахування думки представників територіальних громад є важливим інструментом підвищення якості професійної підготовки соціальних працівників. Воно дозволяє виявити існуючі проблеми, визначити актуальні потреби та сформувати ефективні стратегії розвитку освітнього процесу.

Отже, результати проведеного дослідження підтверджують, що сучасна система підготовки соціальних працівників потребує подальшого вдосконалення, зокрема шляхом посилення практичної складової, розвитку інклюзивних практик та забезпечення тісної взаємодії з територіальними громадами. Це сприятиме формуванню компетентних фахівців, здатних ефективно працювати в умовах сучасного суспільства та забезпечувати якісні соціальні послуги.

ВИСНОВКИ

У бакалаврській роботі здійснено комплексне теоретичне узагальнення та практичне вирішення актуальної науково-педагогічної проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до надання соціальних послуг у територіальних громадах засобами інклюзивних волонтерських практик.

Актуальність обраної теми підтверджується сучасними трансформаційними процесами в українському суспільстві, що пов’язані з децентралізацією, реформуванням системи соціального захисту населення, зростанням кількості вразливих категорій населення та необхідністю забезпечення доступних і якісних соціальних послуг на місцевому рівні. У таких умовах особливого значення набуває підготовка висококваліфікованих соціальних працівників, здатних ефективно діяти в умовах громади.

У ході дослідження було вирішено поставлені завдання та досягнуто мети роботи.

У першому розділі здійснено ґрунтовний аналіз теоретичних засад професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Встановлено, що сучасна соціальна робота формується під впливом міжнародних стандартів, які визначають її гуманістичну спрямованість, орієнтацію на права людини, соціальну справедливість, недискримінацію та клієнтоорієнтований підхід. Доведено, що інтеграція міжнародних підходів у національну систему підготовки сприяє підвищенню якості соціальних послуг та формуванню сучасних професійних компетентностей фахівців.

Проаналізовано законодавчі засади соціального обслуговування в Україні, зокрема положення Закону України «Про соціальні послуги». Встановлено, що його нова редакція закріплює перехід до децентралізованої моделі соціального обслуговування, орієнтованої на потреби клієнта, передбачає впровадження механізмів оцінювання

потреб, індивідуального планування, розвитку ринку соціальних послуг та залучення недержавного сектору. Визначено, що законодавчі зміни суттєво впливають на зміст професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, висуваючи нові вимоги до їх компетентностей.

Значну увагу приділено аналізу інституту соціального менеджера як важливого елементу сучасної системи соціального обслуговування в громаді. Встановлено, що соціальний менеджер виконує комплекс управлінських, координаційних та аналітичних функцій, забезпечує організацію соціальних послуг, взаємодію між суб'єктами соціальної сфери та контроль за якістю соціальної роботи. Водночас виявлено певну невизначеність його статусу в нормативно-правовій базі, що ускладнює практичну реалізацію цієї ролі.

У роботі визначено сутність та структуру професійних компетентностей соціального працівника. Доведено, що вони мають комплексний характер і включають професійно-теоретичні, практичні, комунікативні, етичні, соціально-аналітичні, організаційні та цифрові компоненти. Особливу роль відіграють комунікативні та етичні компетентності, які забезпечують ефективну взаємодію з клієнтами, а також здатність працювати в умовах соціального різноманіття.

У другому розділі досліджено практичні аспекти підготовки майбутніх соціальних працівників. Проаналізовано сучасний стан системи професійної підготовки в Україні, яка характеризується міждисциплінарністю, орієнтацією на компетентнісний підхід та поєднанням теоретичної і практичної підготовки. Водночас встановлено наявність певних проблем, зокрема недостатній рівень практичної підготовки, обмежений досвід роботи студентів у громаді та недостатня інтеграція освітнього процесу з реальною соціальною практикою.

Обґрунтовано роль інклюзивних практик як важливого засобу підготовки майбутніх соціальних працівників. Доведено, що інклюзивні волонтерські практики сприяють формуванню професійних компетентностей, розвитку емпатії, толерантності, соціальної відповідальності та готовності до роботи з вразливими групами населення. Встановлено, що залучення студентів до реальної соціальної діяльності значно підвищує ефективність їх професійної підготовки.

За результатами емпіричного дослідження встановлено, що рівень готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в умовах інклюзивної практики є переважно середнім. Виявлено, що студенти мають достатній рівень теоретичних знань, проте відчувають труднощі у застосуванні їх на практиці. Основними проблемами є недостатній рівень практичних навичок, комунікативної підготовки та досвіду роботи з вразливими групами населення.

Вивчення думки представників територіальних громад підтвердило необхідність удосконалення системи підготовки соціальних працівників. Респонденти відзначають важливість посилення практичної складової навчання, розвитку співпраці між закладами освіти та громадами, впровадження тренінгових форм навчання та формування навичок роботи в інклюзивному середовищі.

У процесі дослідження розроблено та апробовано програму підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інклюзивних волонтерських практик. Експериментальна перевірка засвідчила її ефективність, що проявляється у підвищенні рівня професійної готовності студентів, покращенні їхніх практичних навичок, розвитку комунікативних умінь та формуванні професійних компетентностей.

Отримані результати дозволяють стверджувати, що впровадження інклюзивних волонтерських практик у процес

професійної підготовки є ефективним засобом підвищення якості освіти майбутніх соціальних працівників.

Таким чином, мету дослідження досягнуто, а поставлені завдання виконано у повному обсязі. Результати дослідження мають теоретичне та практичне значення і можуть бути використані у процесі професійної підготовки соціальних працівників, а також у діяльності територіальних громад з метою підвищення ефективності соціальних послуг.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці інноваційних моделей професійної підготовки соціальних працівників, розширенні використання цифрових технологій у соціальній роботі, а також у поглибленні досліджень ефективності інклюзивних практик у різних соціальних контекстах.

Список використаних джерел:

1. “Breaking the silence: addressing mental health and fighting stigma in the aftermath of Ukraine’s conflict.” International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC) article. (Authors). (2023). Retrieved from https://www.ifrc.org/article/breaking-silence-addressing-mental-health-and-fighting-stigma-aftermath-ukraines-conflict ifrc.org
2. Akhter, N., et al. (2023). *Community empowerment and mental wellbeing: longitudinal findings from a survey of people actively involved in the Big Local place-based initiative in England.* Journal of Public Health, 45(2), 423-431. OUP Academic
3. Citizens obtaining psychosocial support during the COVID-19 pandemic in Ukraine: a cross-sectional study. (Authors). (2021). *[Journal Name]*. Retrieved from https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/35023488/ PubMed
4. Cochrane Collaboration. (2024). “Psychological and social interventions for the promotion of mental health in people living in low- and middle-income countries affected by humanitarian crises.” Cochrane Review. PubMed+1
5. *Community-Based Mental Health and Psychosocial Support Resource Collection Toolkit.* (n.d.). The MHPSS Network. The MHPSS Network
6. *Community-based mental health and well-being interventions for older adults in low- and middle-income countries: a systematic review and meta-analysis.* (2022). BMC Geriatrics. BioMed Central
7. Community-based psychosocial interventions for people with schizophrenia in low and middle-income countries: systematic review and meta-analysis. *British Journal of Psychiatry*, (or equivalent). Retrieved from PubMed. (Authors). (2022). PubMed
8. *Community-based psychosocial support interventions to reduce stigma and improve mental health of people with infectious diseases: a scoping review.* (2024). Infectious Diseases of Poverty. BioMed Central+1

9. IOM Ukraine: Mental Health and Psychosocial Support Activities Overview (July–December 2023). (Various Authors). (2024). International Organization for Migration. Retrieved from https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1861/files/documents/2024-03/iom-ukraine-mhpss-activities-overview-july-december-2023_1.pdf ukraine.iom.int
10. Jordans, M. J., & van Ommeren, M. (2011). "Mental health and psychosocial support in humanitarian settings: linking practice and research." *Intervention*, 9(3), 279-292. PubMed
Огляд практики, фінансування та доказів щодо втручань MHPSS.
11. Khadzhyradieva, S. (2023). Strategy for supporting the mental health of refugee women from Ukraine. *Public Administration and Regional Development*, 22, 08. https://doi.org/10.34132/pard2023.22.08 pard.mk.ua
12. Khadzhyradieva, S. (2023). Strategy for supporting the mental health of refugee women from Ukraine. *Public Administration and Regional Development*, 22, 08. https://doi.org/10.34132/pard2023.22.08 pard.mk.ua
13. Kingstone, T., Burroughs, H., Bartlam, B., et al. (2017). *Developing a community-based psycho-social intervention with older people and third sector workers for anxiety and depression: a qualitative study*. BMC Primary Care. BioMed Central
14. McDonnell, M., et al. (2024). "Integration of psychological interventions in multi-sectoral humanitarian programmes: a systematic review." *BMC Health Services Research*, 24:1528. BioMed Central
Систематичний огляд про багатосекторальну інтеграцію психологічних втручань в гуманітарних програмах.
15. Nalyvaiko, O., Vus, V., Zotova, L., & Kostruba, N. (2025). Mental Health and Psychosocial Support Coordination in Wartime (Ukraine): Lessons from a Humanitarian Perspective. *Mental Health: Global Challenges*, 8(1), 27-35. https://doi.org/10.56508/mhgcj.v8i1.268 mhgcj.org+1

16. Sari, O. K., & Subandi, S. (2020). *Psychological Intervention in Community-Based Treatment of Schizophrenia: a Systematic Narrative Review.* Journal of Educational, Health and Community Psychology. journal.uad.ac.id
17. Shkoliar, M., et al. (2025). *Leveraging Communities of Practice to Sustain Mental Health and Psychosocial Support in Crisis Contexts.* Mental Health: Global Challenges, 8(1), 48-59. Paradigm
18. Snoubar, Y. (2025). *Mental health and psychosocial well-being of Ukrainian social work students affected by Russia's full-scale invasion.* The British Journal of Social Work, 55(6), 2894-… OUP Academic
19. The system of social services of Ukraine amidst transformation: modern trends and challenges : Scientific monograph. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2022. 218 p. http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/227
20. Tôrres, P. V., Lira, K. L., & Soares de Farias, R. R. (2023). *The importance of psychosocial support in therapeutic communities: integrative literature review.* Research, Society and Development, 12(1), e1212139623. rsdjournal.org
21. Ukrainian Red Cross Society. (2024). Mental health and psychosocial support. Отримано з https://www.redcross.org.ua/en/mhpss/
22. Ukrainian Red Cross Society. (2025). Mental health and psychosocial support. Retrieved from https://www.redcross.org.ua/en/mhpss/ Товариство Червоного Хреста України
23. UNICEF. (2018). *Operational Guidelines on Community-Based Mental Health and Psychosocial Support in Humanitarian Settings: Three-tiered support for children and families.* New York: UNICEF. ЮНІСЕФ+2Save the Children's Resource Centre+2 *Операційні настанови з надання психосоціальної підтримки на рівні громади, особливо для дітей і родин.*

24. World Health Organization. (2023). “Delivering effective and accountable mental health and psychosocial support (MHPSS) during emergencies and beyond.” Geneva: WHO. who.int *Стаття, яка окреслює ключові дії та координацію для MHPSS під час надзвичайних ситуацій.*
25. Ye, J., Jindal, N., Pierri, F., & Luceri, L. (2023). Online networks of support in distressed environments: solidarity and mobilization during the Russian-Ukraine conflict. *arXiv preprint*. Retrieved from https://arxiv.org/abs/2304.04327 arXiv
26. Zahlawi, T., & Roome, A. B. (2019). *Psychosocial support during displacement due to a natural disaster: relationships with distress in a lower-middle income country.* International Health, 11(6), 472–479. OUP Academic
27. Баніт, О., & Гришко, В. В. (2021). Сучасний стан розвитку університетів третього віку в Україні . *Імідж сучасного педагога*, (2(197), 18–22. вилучено із http://isp.poippo.pl.ua/article/view/227797
28. Вус, В., Школяр, М., Проскуряков, С., & Fradelos, E. (2024). Maintaining the mental health of Ukrainians in time of war: searching for a mechanism to provide a comprehensive system of psychosocial support and mental health awareness. *Polish Medical Journal*, 3(52), 373-379. Цифрова бібліотека НАПН України
29. Вус, В., Школяр, М., Проскуряков, С., & Fradelos, E. (2024). Maintaining the mental health of Ukrainians in time of war: searching for a mechanism to provide a comprehensive system of psychosocial support and mental health awareness. *Polish Medical Journal*, 3(52), 373-379. Цифрова бібліотека НАПН України
30. Гончарова Т. В., Олійник Н. Я., Тараканова А. П. Оздоровчий заклад – центр виховної роботи з дітьми влітку. *Позакласний час*. 2004. Травень. № 9-10. С. 29−36.

31. Гришко, В. (2019). Діяльність університетів третього віку в республіці польща. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, *1*(15), 146-155. https://doi.org/10.35387/od.1(15).2019.146-155
32. Гуцуляк Л.І. Вплив волонтерської діяльності на професійне становлення майбутніх соціальних працівників. *Ввічливість. Humanitas.* Випуск 3. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 3-7. URL: https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.1
33. Данко, А. Ю. (2023). Психосоціальна підтримка як складова державно-суспільної взаємодії в умовах воєнного стану. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*, 2(31), 63-71. Цифрова бібліотека НАПН України
34. Данко, А. Ю. (2023). Психосоціальна підтримка як складова державно-суспільної взаємодії в умовах воєнного стану. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*, 2(31), 63-71. Цифрова бібліотека НАПН України
35. Державний соціальний стандарт оздоровлення та відпочинку дітей. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0854−09#Text (Дата звернення: 30.08.2021.)
36. Дуля А., Спіріна Т. До питання реабілітації учасників бойових дій в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 2024. № 1, С. 38–43 , doi: https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.
37. Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375−17#Text (Дата звернення: 30.08.2021.)
38. Захаріна Т. Технологія організації процесу реінтеграції в умовах сучасного соціуму. *Ввічливість. Humanitas*, 2023. № 2, С. 45–49, doi: https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.7
39. Інклюзивний туризм як інноваційна соціальна послуга в громаді. Наукова робота. URL: https://surl.li/jjwckp

40. Каркач А.В. Цифрова ресоціалізація літніх людей в умовах територіального центру соціального обслуговування. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.* 2020. Вип. 3. С. 173-179.
41. Каркач Андрій, Кравченко Оксана, Семигіна Тетяна. Сучасні підходи до розуміння літніх людей як особливої соціальної групи. *Соціальна робота та соціальна освіта.* 2022. Вип. 2 (9). С. 77-90.
42. Конценпції Державної соціальної програми оздоровлення та відпочинку дітей на період до 2025 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/524−2021−p#Text (Дата звернення: 30.08.2021.)
43. Кравченко О. О., Міщенко М. С. Інноваційний проєкт комплексної реабілітації людей з інвалідністю. *Перспективи та інновації науки.* 2022. №2 (7). С. 880–892. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-2(7)-880-891
44. Кравченко О., Войтовска А. Підтримка дітей та молоді через соціально-емоційну освітню діяльність (на прикладі реалізації проєкту «Розширення можливостей для дітей і молоді через навчання, розвиток навичок та UPSHIFT» Молодіжним центром «Start» УДПУ імені Павла Тичини). *Social Work and Education.* 2025. Vol. 12. No. 2 pp. 215-223. DOI: 10.25128/2520-6230.25.2.7
45. Кравченко О., Кучер Г. Соціальний захист учасників АТО/ООС та їхніх сімей на рівні громади. *Social Work and Education. Vol.* 9 No. 2, 2022. С. 197–209. DOI: https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.2.2
46. Кравченко О., Підвальна Ю., Дзиговський А. Проєктна діяльність у підготовці майбутніх соціальних працівників. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. Вип. 28. Кн. 1. 2024. С. 225-239. DOI: https://doi.org/10.32405/2308-3778-2024-28-1-225-239

47. Кравченко О.О., Кучер Г.М. До питання задоволення потреб населення у соціальних послугах (з досвіду міста Умань). *East European Scientific Journal* (Warshaw, Poland). 2019, part 5. S. 40–45. URL: https://eujournal.org/index.php/esj/issue/archive/6
48. Кримчак Л. Соціальні послуги в практиці соціальної роботи з ветеранами війни. *Наукові інновації та передові технології». Серія «Педагогіка».* 2024. № 8(36). URL: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8(36)-1222-1233
49. Людиноцентрична модель єдиної системи реабілітації, соціального захисту та повернення ветеранів і ветеранок до цивільного життя. Київ, 2024. 108 с.
50. Лях Т., Лютий В. *Волонтерська діяльність студентів як шлях до їхньої активної участі у суспільному житті громади. Vvichlyvist. Humanitas.* 2024. (3). С. 68-76.
51. Міністерство соціальної політики України. (2023, вересень 17). Ментальне здоров'я і психосоціальна підтримка громадян є важливою складовою державної політики. [Повідомлення]. unity.gov.ua
52. Міська програма оздоровлення та відпочинку дітей і учнівської молоді на 2021−2025 роки від 30 квітня 2021 року № 7−13/8. URL: n−rada.gov.ua/index.php/dokumenty/proiekty−rishen−miskoi−rady/item/17406−pro−vnesennia−zmin−do−rishennia−umanskoi−miskoi−rady−vid−22102020−roku−2384−7−pro−misku−prohramu−ozdo. (Дата звернення: 30.08.2021.)
53. Наливайко, О., Вус, В., Зотова, Л., & Коструба, Н. (2025). Mental Health and Psychosocial Support Coordination in Wartime (Ukraine): Lessons from a Humanitarian Perspective. *Mental Health: Global Challenges*, 8(1), 27-35. https://doi.org/10.56508/mhgcj.v8i1.268 mhgcj.org+1

54. Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів: міркування щодо воєнного та повоєнного контексту України. 2023. 104 с.
55. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/ua (дата звернення: 31.01.2023)
56. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: https://www.msp.gov.ua/ (дата звернення: 31.01.2023)
57. Офіційний сайт Управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради. URL: https://umanupszn.gov.ua/ (дата звернення: 31.01.2023)
58. Пінчук, О. В. (2025). Психоедукація та психосоціальна підтримка родинам, дітям і підліткам, які переживають втрату: профілактика ускладненого горя. *Імідж сучасного педагога*, (1(220)), 82-86. https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-1(220)-82-86 isp.pano.pl.ua
59. Положення про відділення реабілітації, оздоровлення та відпочинку змішаного типу «БУГ» Центру соціальних послуг управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради. Наказ від 5.05.21. № 70. Умань, 2021. 6 с.
60. Положення про літній оздоровчий табір санаторного типу «Мрія» Центру комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю «Пролісок». Умань, 2021. 5 с.
61. Положення про Центр дозвілля та відпочинку для дітей шкільного віку «Барвограй» Центру інтегрованих соціальних послуг управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради. Наказ від 5.05.21. № 70. Умань, 2021. 4 с.
62. *Про волонтерську діяльність*. Закон України від 19.04.2011 № **3236-VI**
63. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 № 1053-IX : станом на 1 січ. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text

64. *Про соціальні послуги*. Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII

65. Про схвалення Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80#Text (дата звернення: 31.01.2023)

66. Реінтеграція ветеранів з інвалідністю : методичний посібник / укладачі: Соцька А., Олійник В., Гусак Н., Демко С., Головко Н., Чорнобровкіна В., Акименко Ю., Мельник Д., Сіренко Т., Лоюк І., Лялька Т. ; упорядниці матеріалів: Волгіна О., Іванова О., Лялька Т. ; Програма розвитку ООН у співпраці з Міністерством у справах ветеранів України. Київ : [б. в.], 2022. 78 с.

67. Савельчук І.Б., Куниця Т.Ю. Волонтерство як ресурс територіальних громад у сфері соціальної підтримки ветеранів. *Наукові інновації та передові технології. 7*(47).. 2025. С. 1867-1879. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-7(47)-1867-1879

68. Типове положення про дитячий заклад оздоровлення та відпочинку : затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 28 квітня 2009 року № 422. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi–bin/laws/main.cgi?nreg=422–2009–%EF (Дата звернення: 30.08.2021.)

69. Тілікіна Н. В., Пєша І. В. Державна ветеранська політика України та шляхи забезпечення її ефективності. *Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека»*. 2023. №5. URL: https://doi.org/10.25313/2617-572X-2023-5-8984

70. Факультет соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Офіційний сайт. https://fspo.udpu.edu.ua/

71. Федоров М. До історії Українського Товариства Червоного Хреста. *Роль персоналії в історії професійної соціальної роботи.* кол. моногр. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені

Павла Тичини;[А. Войтовська, Л. Гасанова, І. Гончар, [та ін.] ; за ред. О. О. Кравченко. Умань : Компринт, 2024.